

Építészettörténet, útikönyv vagy véletlen?

Jékely Zsolt–Sódor Alajos: Budapest építésze a XX. században
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1980

Közismert példa az a bizonyos állatorvosi tankönyvbéli ló, amelyen minden betegség megtalálható egyidejűleg. Ilyen ló persze nincs a valóságban, hiszen már a betegségek kis hányadától is kimúlna. Nem így a könyv, amelynek olvasásakor szüntelenül ez a ló járt az eszemben.

Mi is ez a kötet? Az bizonyos, hogy nem építészettörténet, hiszen a történetiségnek még a látszatát is kerüli. Felépítése nem igazodik időrendhez, tehát ilyen jellegű összefüggéseket nem is lenne illendő számonkérni rajta.

Útikönyv talán – a felosztása minden esetre topografikus: a budai Várnegyed és környéke (I. kerület), a Rózsadomb és környéke (II. kerület), írják a címek. De ha útikönyv, akkor miért nincs útvonal szerint rendezve? Az Uri utca páros oldalán sorakozó házak nem számsorrend szerint követik egymást (15., 16. o.), majd a Tárnok utca 7. és a Tóth Árpád sétány közbeékelve egyszer csak feltűnik az Attila út 99. (17. o.), hogy két oldalal odébb kapjon helyet az Attila út 127. (20. o.). Miért kerül a Magyar Autóklub Rómer Flóris utca 4. alatti épülete a Pasaréti téri templom és a Szilágyi Erzsébet fasori Budapest szálló közé (46. o.)? És a Köztársaság téri épületek közé miért ékelődik be a Dob utca 75–81. szám alatt lévő Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium (90. o.), amikor még csak azonos kerületben sincsenek? Ki tudja, miért?

És azt ki tudja, hogy miért hemzseg a könyv a tárgyi tévedésektől?

Az alábbi felsorolás a tárgyi tévedéseknek csak elenyésző hányadát közli, minden jellegzetes típusból egyet-kettőt. Elsőként megemlítem a kedvencemet – előrebocsátva, hogy ilyen teljes példa nincs több a könyvben: „106. Divatcsarnok (az egykori Párizsi Nagy Áruház) VI. ker., Népköztársaság útja 29., 1882. Építész: Petschacher Gusztáv (1844–1890). Mai formájában 1909-ben épült.” Ez a teljes szöveg. Nomármost a szóban forgó és a képen is (bár rosszul) látható épület nem a Népköztársaság útja 29., hanem 39. szám alatt áll; nem Petschacher Gusztáv építette, hanem Sziklai Zsigmond, és nem 1882-ben épült, hanem 1909-ben. Viszont – valóban ezen a helyen állott 1884-től a Petschacher Gusztáv tervezte Terézvárosi Kaszinó – pontos nevén: VI–VII. Kerületi Kör épülete, amely 1907-ben a tűz martaléka lett, olyannyira, hogy az Andrassy úti (ma Népköztársaság útja) szárnyat teljes egészében le kellett bontani. Az épületből mindössze a Szercecsen (ma: Paulay Ede) utca felé néző nagy bálterem volt megmenthető; ez a Lotz Károly freskóival díszített szép neoreneszánsz terem Lotz-terem néven bele is épült a kaszinó helyére épített áruházba.

A Radnóti Miklós Gimnázium épülete is csak meglehetősen nagyvonalúsággal tekinthető Lajta Béla 1914-ből származó művének (194. o.). Az építkezés valóban Lajta tervei szerint indult 1914-ben, de a háború miatt leállt, Lajta 1920-ban

meghalt, a befejezéssel megbízott építésszek az eredeti tervet erősen átdolgozták. Az építés a harmincas években fejeződött be Böhm Henrik és Hegedűs Ármin módosított tervei szerint.

A Bimbó út 63. számú épülettel fordított a helyzet (33. o.), az még Ligeti Pál életében, 1941 előtt épült, a könyvben szereplő téves, 1943-as évszámot mindössze az indokolja, hogy a Tér és Forma 1943. 8. számának 132–133. oldalain közli az épületet; a kísérő szövegben hangsúlyozva: „régembi mulasztást pótolunk, amikor megemlítettük, hogy Ligeti Pál életének ez volt utolsó műve”.

A téves évszámoktól egyébként hemzseg a könyv; csak néhányat említek a legfeltűnőbbek közül:

A városmajori r.k. templom nem 1940-ben, hanem 1933-ban épült, hangartornya pedig 1937-ben (151. o.)

A Villányi úti cisztercita gimnázium (ma: József Attila gimnázium) Wälder Gyula tervezte épülete 1935-ben már szerepelt az Éber László által szerkesztett Művészeti Lexikonban, tehát aligha épülhetett 1942-ben. (141. o.)

És végül, hogy valami újabb példát is említsünk: a Központi Állami Kórház bővítése – pontosabban az új rendelőintézet (építész: V. Pázmándi Margit) nem 1979-ben, hanem 1973-ban készült el. És folytathatnánk a hibás dátumok sorát...

A könyvben szereplő tárgyi tévedések műfajilag igen változatosak, mindenki találhat közülük kedvére valót:

95. o.: „Transzformátorállomás, IX. Csarnok tér 3.” (2.1– a 3. szám egy százdvénen épült hatalmas bérház *fele*). Szomszédságában álló OTP-lakóházakat említ, amelyeket Jurcsik Károly és Varga Levente terveztek – a közel-távoli szomszédságban álló legújabb ház is legalább negyedszázaddal idősebb Jurcsik Károlynál. Elképzelni sem tudom, mire gondolhattak a szerzők!

A 148. o.: a közölt fotón szereplő Móricz Zsigmond körtéri házakat nem Sós Aladár tervezte, mint azt a szöveg állítja, hanem (a kép alapján balról jobbra haladva): 12. sz. Ginczy Hermann, 11., 10. és 9. sz. Gregersen Hugó, 8. sz. Belloni Nándor, 7. sz. Wühl Géza. A házak 1935-ben épültek. A fenti adatok a házak homlokzatán elhelyezett táblákról is leolvashatók. A hivatkozott irodalom (*Új magyar építőművészet II.* 1938. 99. o.) a tér túlsó felén álló Móricz Zsigmond körtér 4. számú házra vonatkozik, amely valóban Sós Aladár munkája.

154. lap: Városmajor utca 48/b. (A volt Basch-villa, ma a Nyugat

Múzeum.) A Vágó József tervezte épületről a következőket olvashatjuk: „Az épület a magyaros szecessziós építészlet sajátos képviselője.” Nos a párkányok nélküli, csaknem síkban tartott homlokzatú, lapos tetejű, minden ornamentikát nélkülöző épület annyira *sajátos* szecesszió, hogy *egyáltalán nem az*. Az épületről közöltek némi fenntartással elmondhatók lennének az építés korábbi alkotó periódusáról, vagy más, húsz évvel korábbi épületéről, de erről semmiképpen!

A könyv két helyen is (125. és 128. o.) említi Goldmark teret a Műegyetem déli határán. Budapest térképén *Goldmark* teret nem találni – a Petőfi híd budai hídfője közelében viszont van *Goldmann* György tér. E két jeles férfiúban bizonyára volt egy s más hasonló, de annyit mégis megérdemelnek, hogy megkülönböztessük őket egymástól, a XIX. század ünnepeit zeneszerzőjét ne tévesszük össze a XX. századi szobrásszal!

A tárgyi tévedések mellett azután találunk zavarba ejtő megszóvegezéseket:

A 31. oldalon az Ady Endre utca 15. számú ház ismertető szövege az alábbi: „Sajátos szecessziós hangulatú épület. Tervezője 1934-ben a Magyar Építőművészek Szövetségének első elnöke volt.” A Magyar Építőművészek Szövetsége 1902-ben alakult, és első „elnöke” – tiszteletbeli vezetője – Lechner Ödön volt, titulusa pedig: „első mester”. Lehet, hogy 1934-ben vezették be az elnöki címet, és ezt elsőként Vidor Emil viselte – ám hogyan kerül mindez ide? Ha erről a házról nincs más közlendő, akkor miért nem lehetett Vidor Emil kiváló szecessziós épületei közül bemutatni valami más,

mondjuk a Honvéd utca 3. alatti Bedőházat?

A Hankóczy Jenő utca 3/a. alatti Molnár Farkas-féle épület (48. b.) ismertetése során a szerző átvett egy mondatot az építés eredeti ismertetéséből: „A földszinti nagy társalgó a nyitott lépcsős hallal és az ebédlővel van kapcsolatban.” Majd saját szavaival folytatja: „Jellemző az épület homlokzatára az *emelési* zárt erkély, amelyen szalagablak húzódik végig.” A téma ismerőjének kell lennie annak, aki rájön hogy mindkét mondatban ugyanarról a szintről van szó. Ugyanis az épület alsó szintjét, az ott elhelyezett házmesterlakással, Molnár a földből kiemelt alagsorként értelmezte és az e feletti szintet tekintette földszintnek. A szerző természetesen nem köteles elfogadni ezt az értelmezést, de akkor a mondatot sem veheti át változtatás nélkül.

Úgy érzem, fölösleges oldalakon keresztül folytatni, mert ízelítőnek talán ennyi is elég a tárgyi tévedésekből és a részletkérdésekből.

Az előző záró mondatát idézem inkább: „Nem volt célunk, hogy modern építészletünk rohamos fejlődésének produktumai között kritikai élel *értékrendet* állapítsunk meg, csupán érzékelteni kívántuk azt a jelentős városképi változást, amely Fővárosunkban az utóbbi évtizedekben végbement” (kiemelés tőlem – G. E.). Úgy érzem, itt rejtőzik a végzetes hiba, mert ha egy könyv szerzője, noha az anyag természetéből adódóan teljességre nem törekedhet, önszántából lemond az értékrendről, akkor kénytelen beérni az esetlegességgel. Az adott esetben ez történt.

Esetleges az, hogy mi került be a könyvbe és mi nem. Mi indokolná különben, hogy Fischer József, a század második negyedének egyik legjelentősebb építész, akinek szinte teljes munkássága Budapesthez kötődik, mindössze egy önálló művével szerepel? Esetleges, hogy miről írtak ismertetést és miről nem. Mi indokolhatja máskülönben, hogy olyan jelentős épületek maradtak ismertető szöveg nélkül, mint a Belvárosi Takarékpénztár, a Zeneakadémia, az Arkád-bazár és a Földtani Intézet stb. A véletlen dönthette el azt is, hogy miről milyen kép került a könyvbe – az semmi esetre sem lehetett kritérium, hogy jó-e vagy informatív-e az éppen kéznél lévő fotó. Így fordulhatott elő, hogy Lechner Ödön egyik épületéről sincs teljes kép, hogy a Gresham-palotának mindössze az egyik saroktornya fért rá az állítólag öt ábrázoló fotóra, és hogy az épületek jelentős hányada környezet nélkül és megcsonkoltan szerepel. Az is véletlen, hogy az épületeken és az épületekben lévő képzőművészeti alkotások szerzőit szinte soha sem említik, kivéve a rákoskeresztúri krematórium rézdomborítású kapuit (Bohus Zoltán), amelyek, a sors különös fintoraként, már évek óta nincsenek a helyükön.

Lehet-e véletlen, hogy a képek számozatlanok, és így csak az anyagot ismerő tudja, hogy melyik szöveg melyik képhez tartozik; lehet-e véletlen, hogy a szövegben nem jelzik, hogy az épület eredeti állapotban látható-e vagy átépítették? Lehet-e véletlen, hogy a harmincas évek városrendezési kezdeményezéseiről (Óbuda – Kolozsi tér környéke, Viziváros – Csalogány utca környéke stb.) szó sem esik, csakúgy, mint a Bárczy-féle iskola-építési programról, amelynek néhány alkotását (Városmajor utcai, Áldás utcai és Vas utcai iskolák) pedig be is mutatja a könyv.

Olyan vállalkozásba, amelyet egy ilyen precizitást igénylő munka jelent, csak akkor lehet belevágni, ha rendelkezésre áll a megfelelő apparátus, mert ellenkező esetben a könyv a rengeteg *véletlen* folytán annyira *esetleges* lesz. Akkor viszont *nem szabad* kiadni és vele a gyanútlan olvasót félrevezetni.

Gábor Eszter

1 Korb Flóris–Giergl Kálmán: Zeneakadémia, 1906
2 Lechner Ödön: Földtani Intézet, 1898
(fotók Somfai)